

NUTQ RIVOJLANISHINING I DARAJASIGA EGA ERTA YOSHDAGI BOLALAR BILAN LOGOPEDIK ISHLAR

Mahkamova Iroda Suhbatulla qizi

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

2 bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

v.b dotsent PhD Utbasarova Umida.M

Annotatsiya:

Mazkur maqolada nutq rivojlanishining I darajasiga ega bo'lgan erta yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning mazmuni, usullari va tashkil etish bosqichlari yoritilgan. Nutqiy faoliyatning shakllanishida eshitish, nutqiy taqlid, passiv va aktiv lug'at boyligini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, logopedik korreksiya jarayonida individual yondashuv, o'yin texnologiyalari va multimodal usullardan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan

Kalit so'z: logoped, so'zsiz bolalar, motor alaliya, tizim

Аннотация:

В статье рассматривается содержание и организация логопедической работы с детьми раннего возраста, имеющими I уровень речевого развития. Раскрываются методы и этапы коррекционно-развивающей работы, направленной на формирование слухового восприятия, развитие пассивного и активного словаря, а также речевой имитации. Подчеркивается эффективность

индивидуального подхода, игровых технологий и мультимодальных методов в процессе логопедической коррекции.

Ключевые слова: логопед, безречевые дети, моторная алалия, система

Annotation:

This article explores the content and organization of speech therapy work with young children who have the first level of speech development. It highlights methods and stages of corrective and developmental intervention aimed at improving auditory perception, expanding passive and active vocabulary, and fostering speech imitation. The effectiveness of individualized approaches, play-based techniques, and multimodal methods in speech therapy correction is also emphasized.

Keywords: speech therapist, nonverbal children, motor alalia, system

So‘nggi paytlarda maxsus bolalar bog‘chalariga tobora ko‘proq 2–4 yoshli so‘zsiz bolalar, faqat bir necha taqlidiy so‘zlardan foydalanadigan, murojaat nutqini yomon tushunadigan yoki faqat tanish vaziyatda tushunadigan bolalar kelmoqda. Bunday bolalar bilan ishlash ancha murakkab. Shu sababli, logoped maktabgacha ta’limning davlat ta’lim standarti (FGOS) talablariga muvofiq, o‘z ishini har bir bolaning individual xususiyatlari va ayrim toifadagi bolalarning, jumladan sog‘lig‘ida cheklovlari bo‘lgan bolalarning (OVZ) individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil qilishi lozim.

Logoped bolaning bilish qiziqishi va bilish faoliyatini turli faoliyat turlarida rivojlantirishga ko‘maklashishi kerak. Ta’lim muassasasidagi korreksion ishlar mazmuni OVZ bolalarda rivojlanishdagi kamchiliklarni bartaraf etish yoki tuzatishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Shunday qilib, biz logopedning bolalar va

kattalar oʻrtasida hamkorlikni tashkil etishdagi yordamiga eʼtibor qaratamiz, chunki bola taʼlim jarayonining toʻlaqonli ishtirokchisi hisoblanadi.

Shu munosabat bilan biz erta yoshdagi bolalar bilan ishlash uchun moʻljallangan va ota-onalar, logopedlar hamda tarbiyachilarga yoʻnaltirilgan korreksion-logopedik taʼsir tizimini taklif qilamiz. Ushbu tizim bosqichma-bosqich oʻqitishni nazarda tutadi, bir necha yoʻnalishli oʻyin guruhlaridan iborat boʻlib, quyidagilarni oʻz ichiga oladi: tafakkur, xotira, nutqni tushunish rivoji; faol nutqni rivojlantirish uchun zarur poydevorni shakllantirish.

Avvalo, har bir bola bilan ishonchli munosabat oʻrnatish kerak — bu nutqiy negativizmni oldini olish yoki bartaraf etishga, bolaning imkoniyatlarini aniqlashga, uni nutqiy muloqotga moslashtirishga yordam beradigan mashqlarni tanlashga imkon beradi. Logoped bilan korreksion ish qanchalik erta boshlansa, nutq rivojlanishidagi kechikish shunchalik tezroq bartaraf etiladi.

Bolaning gapira boshlashi uchun u nutqni idrok etishga tayyor boʻlishi, kuzatish, taqqoslash va eʼtiborini jamlay olish koʻnikmalariga ega boʻlishi zarur. Shu sababli, birinchi bosqichda nutqning psixologik asosini rivojlantirish ustida ish olib borish yetakchi oʻrin tutadi. Barcha topshiriq va mashqlarni oʻyin tarzida, majburlamasdan, dastlab bola bilan birgalikda bajarish lozim. Kattalar namuna koʻrsatadi, bola esa uni takrorlaydi.

Birinchi bosqichda boladan ogʻzaki javob talab etilmaydi. U kattalar bilan muloqotda har qanday qulay usulda — imo-ishora, mimika yoki harakat orqali qatnashadi. Shu tariqa bola jarayonga qiziqadi, uni bir xil soʻzlarni takrorlashga majburlashmaydi. Ish materiallari (oʻyinchoqlar, rasmlar) koʻp marotaba va turlicha shakllarda ishlatilishi mumkin.

Dastlab, bolani «Olib kel», «Ber menga» kabi o'yinlar orqali bir nechta taklif etilgan o'yinchoqlardan bittasini tanlab olishga o'rgatamiz. Keyin «Kim keldi?», «Kim qochdi?» o'yinlarida stolga qo'shilgan yoki olib tashlangan o'yinchoqni aniqlashni taklif etamiz.

Bolalarda nutqiy faollikni rag'batlantirish uchun qo'g'irchoq yoki qo'lqo'g'irchoqdan foydalanish juda foydalidir. Bola o'yinchoq orqali kattalar bilan muloqotga kirishar ekan, «Bekinmashoq», «Ayt, men kabi» kabi o'yinlarda 2–3 ta soddalashtirilgan so'z yoki tovush taqlidlarini takrorlashni o'rganadi.

Nutq rivojlanishining I darajasidagi bolalar bir nechta predmetlar uchun umumiy belgini aniqlashda qiyinchilikka duch keladilar, shuning uchun o'qitishni oddiy o'yinlardan boshlash kerak, masalan, «Nima ortiqcha?» o'yinida 3 ta o'yinchoqdan ortiqchasini topish.

Umumiy nutqiy rivojlanishida sustlik bo'lgan bolalarda vizual idrok va e'tibor yetarlicha shakllanmagan bo'ladi: ular turlicha chizilgan bir xil predmetlarni farqlay olmaydilar. Shuning uchun ularni predmetni kontur bo'yicha, soyasi orqali topishga, rasm bilan moslashtirishga, predmetni yoki o'yinchoqni uning xarakterli detali orqali tanishga o'rgatish lozim. Bunda «Taxmin qil, bu nima?», «Nima chizilgan?» kabi o'yinlardan foydalaniladi.

Ishning ikkinchi bosqichida material hajmi ortadi, topshiriqlar murakkablashadi, masalan, «Adashma» o'yinida bolalar turli guruhlariga oid o'yinchoqlarni tanlash va ajratib joylashtirishni o'rganadilar.

Mavzuli o'yinlar ma'lum izchillikda olib boriladi. «Shunaqasini tanla» o'yinida bolalar ma'nosi bo'yicha mos rasmlarni tanlashni, rang, shakl yoki hajm jihatidan bir xil bo'lgan predmetlarni ajrata olishni o'rganadilar. Umumlashtirish qobiliyati kengaygani sayin, «Nima ortiqcha?» o'yinida 4 ta rasm yoki o'yinchoqdan foydalaniladi. Bolalar 2 tadan 6 tagacha bo'laklardan iborat rasm parchalarini

namunaviy rasmga tayanib yig'ishni, shuningdek, «Pochta qutisi», «Sorter» o'yinlarida geometrik shakllarni yoki figuralarni mos teshiklarga joylashtirishni o'rganadilar.

Nutqni tushunishni rivojlantirish bo'yicha ish birinchi bosqichda «Qayerda?» savoliga javoban o'yinchoqni yoki predmetni topishdan boshlanadi. Bola predmetni bir joyda, so'ngra ro'mol bilan yopilgan holda, keyin esa boshqa joyga ko'chirilgan holatda bir necha bor topib, bu savolning ma'nosini amaliy tarzda o'zlashtiradi.

«Topshiriq», «O'zingda ko'rsat», «Qo'g'irchoqda qayerda?», «Sen o'zingda ko'rsat, men qo'g'irchoqda» kabi o'yinlarda bolalar dastlab kattalarning so'zi bilan birga imo-ishora yoki harakat yordamida, keyinchalik esa faqat so'zli topshiriqqa binoan oddiy ko'rsatmalarga amal qilishni o'rganadilar.

Oddiy umumlashtirishni shakllantirish asta-sekin, turmushiy vaziyatlar va o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Bola bilan birgalikdagi o'yinlar jarayonida hayotiy holatlarni aks ettirib, uning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari kengaytiriladi va shu bilan birga yangi so'zlar passiv lug'atiga kiritiladi. She'r, ertak va bir harakatli syujetli rasmlar illyustratsiyalarini birgalikda ko'rib chiqish foydalidir; bu jarayonda izoh berish va bolani muloqotga jalb etish kerak: «Ko'rsat, kim kelyapti?», «Qanday g'o'ldirayapti?», «Qayerda o'tiribdi?» — bunda boladan so'zli javob talab etilmaydi.

Ertak syujeti asosidagi o'yin harakatlarini birgalikda namoyish etish, «Bekinmachoq» o'yini va turmushiy holatlarda kattalar so'zlarni turli grammatik shakllarda qo'llaydilar, bola esa amaliy tarzda «Qayerda?», «Kim?», «Qayerga?», «Qayerdan?», «Kim bilan?» kabi savollarning ma'nosini farqlashni o'rganadi. Shu tariqa bolaning passiv lug'ati kengayadi va grammatik shakllarni tushunish bo'yicha ish boshlash uchun yetarli bo'ladi.

Bola harakat nomlarini anglay boshlaydi, ammo belgi-soʻzlar (sifatlar) lugʻati hali kambagʻal boʻladi. Shu bois tavsifiy topishmoqlar ustida ishlashga eʼtibor berish kerak, bunda koʻrgazmali vositalardan foydalaniladi. Oʻyinchoq yoki predmetni diqqat bilan koʻrib chiqish, uni nafaqat koʻrish, balki paypaslash, taʼm bilish, eshitish orqali ham oʻrganish bola eʼtiborini predmetlarning oʻziga xos belgilariga jalb etadi. Topishmoqlarni yechish orqali bola belgi ifodalovchi soʻzlarning maʼnosini oʻzlashtiradi.

«Menga nima kerak?», «Predmetni tanla», «Rasmni tanla» oʻyinlarida bola sabab-oqibat bogʻlanishlarini oʻrganadi.

Logopedik ishning keyingi bosqichlaridan biri faol nutqiy taqlid faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu bosqichda bolalarni yaqin kishilarini nomi bilan chaqirishga, hayvonlar tovushlarini taqlid qilishga, atrofdagi tovush va shovqinlarni nomlashga, musiqa asboblari tovushlarini ajratishga oʻrgatamiz. Ular faqat ot soʻzlarni emas, balki feʼllarni, koʻrsatish olmoshlarini ham ishlatishni, ikki soʻzdan iborat gaplar tuzishni oʻrganadilar.

Ushbu tizim asosida I darajali umumiy nutqiy rivojlanish yetishmovchiligi boʻlgan bolalar bilan olib borilgan katta amaliy ish tajribasiga asoslanib, shuni xulosa qilish mumkinki: bosqichma-bosqich oʻqitish tizimi — bu nafaqat nutqni rivojlantirish, balki murojaat nutqini tushunish, eshitish va koʻrish idrokini, tafakkurni, xotirani rivojlantirishni oʻz ichiga olgan jarayon boʻlib, u bola uchun zarur kommunikativ koʻnikmalar shakllanishiga asos yaratadi.

Korreksion ish jarayonida bola atrofdagi predmetlar va ularning harakatlarini soʻz bilan nomlay boshlaydi, kattalarga soʻrov bilan murojaat qiladi, savollarga soʻz yoki oddiy ibora bilan, imo-ishorasiz javob beradi. Artikulyatsion va mayda motorika sezilarli darajada yaxshilanadi.

Bularning barchasi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, u kamroq injiq bo'ladi, kayfiyati yaxshilanadi va mashg'ulotlarga qiziqish bildiradi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytganda, korreksion ta'sir tizimining asosi nutqning psixologik bazasini shakllantirishga qaratilgan ishdur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mavlonova R.A., To'raeva R.R. Logopediya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.

2. Xo'jayev M., Jo'rayev S. Maxsus pedagogika va logopediya. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.

3. G'aniyeva G.M. Nutqiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion ish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.

4. Жирнова О.С. Психолого-педагогическое сопровождение детей с общим недоразвитием речи в ДОУ. // Психологические науки: теория и практика: материалы II Междунар. науч. конф. – Москва: Буки-Веди, 2014. – С. 62–64.

5. Лалаева Р.И. Формирование речи у детей с алалией. – Санкт-Петербург: Речь, 2015.